

M. ANNAEUS LUCANUS

3.XI.39 - 30.IV.65.

Marko Anej Lukan, odvjetak ugledne španjolske obitelji, unuk Seneke retora i nećak znamenitijeg Seneke filozofa i državnika, rođen je 39.n.e. u Córdoba. Još kao malo dijete obreo se u Rimu, gdje su mu omogućili najviše obrazovanje koje je onovremena rimska mladež mogla imati: retoriku je najvjerojatnije učio kod glasovitog gramatičara Remija Palemona, filozofiju kod stoika Kornuta. Među njegove školske sudrugove pripadao je i Perzije, a činjenica što je odmalena bio pod utjecajem stoičke sljedbe osigurala mu je pristup u opozicione krugove okupljene oko Trazeje Peta. Uz Svetonija, gotovo jedini kojim nam pruža relevantne podatke o njegovu životu i radu jest Vacca, biograf iz VI stoljeća. Tako se kao njegova djela u stihu spominju: Iliakon, veliki spjev s tematikom iz trojanskog rata, Orfej, legenda o znamenitom tračkom glazbeniku (postoje i druge hipoteze), nedovršena tragedija, Medeja, deset knjiga prigodnih pjesama (Silvae), četrnaest pantomima (salticae fabulae), te dva djela malo poznata sadržaja - Catachthonion i Saturnalia. Ostatak - ako izuzmemo nemalen broj sitnih pjesama (sitnih i opsegom i dosegom) - čine prozni radovi: Oratio in Octavium Sagittam et pro eo, De incendio urbis, Epistulae ex Campania.

Najznatnije i jedino sačuvano njegovo djelo jest spjev BELLUM CIVILE u 10 knjiga. Za života izdao je pjesnik tek prve tri knjige, ostalih sedam nije konačno pregledao, a posljednje dvije nije ni stigao napisati. Opisujući više kao kroničar a manje kao raspjevani epik sudbonosne dane građanskog rata, Lukan ni ne pokušava sakriti svoje žarko pristajanje uz stvar republikanaca. Iz te perspektive njemu nedostaje objektivnosti, ako ne nužne, a ono bar poželjne čak i u ovakvim umjetničkim transpozicijama povijesnih zbivanja. Na taj se prigovor nadovezuju i mnogi drugi: od zamršenog i djelomično krajnje mračnog načina kazivanja, do oporih, nevergilijanskih heksametara; od neukusnog inzistiranja na detaljnim opisima krvavih prizora do neprimjerenog kraćenja ili produljivanja epizode. No s druge strane, ono što je on unio u rimsku epiku ne može se olako zaobići: razbio je jedno od nedodirljivih pravila antičke poetike, pravilo o koncentriranju epske radnje oko jednog junaka, izbacio iz spjeva cio božanski instrumentarij, gomilanjem antiteza i šokantnih naturalističkih prikaza uspio potresti čitatelja onako kako - usudjujem se ustvrditi - u antičkoj epici nitko do njega nije pokušao. Činjenica, napokon, da je tijekom srednjeg vijeka bio

jedan od najprepisivanijih rimskih autora, govori nešto o njegovoj popularnosti. Bar jedan njezin dio, ma kako neznan on bio, ne možemo pripisati duhovnoj tmini i izopačenom ukusu vremena.

Umro je navršivši 25 godina, upleten u Pizonovu zavjeru. I premda Tacit o njemu i njegovu ponašanju pred smrt ne govori najljepše, ostaje neporecivim podatak da je more maiorum hladnokrvno raskrstio s ovozemaljskim dobrima, onako kako dolikuje Rimljaninu ma kako nejunučko bilo vrijeme u kojem živio - largiter epulatus venas incisit. Pred tom tipično rimskom, stoičkom smrću blijede prigovori i jedne takve historiografske i literarne veličine kao što je Tacitova.

Na kraju riječ - dvije pro domo mea. Lukan je jedan od onih antičkih autora koji prevoditelja može natjerati u očaj. Uz to što do nepojmljivih razmjera rabi i zlorabi lapidarnost latinskog jezika, on se nimalo ne libi da u takav već zgusnut izraz uplete najrazličitije zamjene za standardna geografska i osobna imena. Tako se pri prevodjenju javlja temeljna dilema: držati se vjerno latinskog teksta i ispisivati gomile marginalnih bilježaka, ili pokušati pretočiti smisao i opću intonaciju djela. Nisam nijednog trenutka dvojio da je - u ovom slučaju - potonja varijanta plauzibilnija: drugo je pitanje da li je meni bilo sudjeno da to dokažem. Ne mogu biti isprikom, ali se mogu utješiti riječi A. Bourgerija u predgovoru njegova izdanja Lukana: "... la Pharsale est une 'belle infidèle'".

M. ANNAEUS LUCANUS: EXITUS POMPEI

(Bellum civile VIII 712-872)

Ante tamen Pharias victor quam tangat harenas
Pompeio raptim tumulum fortuna paravit
Ne iaceat nullo vel ne meliore sepulchro:
E latebris pavidus decurrit ad aequora Cordus. 715
Quaestor ab Icario Cinyreae litore Cypri
Infaustus Magni fuerat comes. Ille per umbras
Ausus ferre gradum victum pietate timorem
Conpulit, ut mediis quaesitum corpus in undis
Duceret ad terram traheretque in litora Magnum. 720
Lucis maesta parum per densas Cynthia nubes
Praebeat; cano sed discolor aequore truncus
Conspicitur. Tenet ille ducem complexibus artis
Eripiante mari; tunc victus pondere tanto
Expectat fluctus pelagoque iuvante cadaver 725
Inpellit. Postquam sicco iam litore sedit,
Incubuit Magno lacrimasque effudit in omne
Volnus, et ad superos obscuraque sidera fatur:
"Non pretiosa petit cumurato ture sepulchra
Pompeius, Fortuna, tuus, non pinguis ad astra 730
Ut ferat e membris Eos fumus odores,
Ut Romana suum gestent pia colla parentem,
Praeferat ut veteres feralis pompa triumphos,
Ut resonent tristi cantu fora, totus ut ignes
Proiectis maerens exercitus ambiat armis. 735
Da vilem Magno plebei funeris arcam,
Quae lacerum corpus siccos effundat in ignes;
Robora non desint misero nec sordidus ustor.
Sit satis, o superi, quod non Cornelia fuso
Crine iacet subicique facem complexa maritum 740
Imperat, extremo sed abest a munere busti
Infelix coniunx nec adhuc a litore longe est."
Sic fatus parvos iuvenis procul aspicit ignes
Corpus vile suis nullo custode cremantes.
Inde rapit flammam semustaque robora membris 745
Subducit. "Quaecumque es, "ait" neglecta nec ulli
Cara tuo sed Pompeio felicior umbra,
Quod iam compositum violat manus hospita bustum,
Da veniam; si quid sensus post fata relictum,
Cedis et ipsa rogo paterisque haec damna sepulchri, 750
Teque pudet sparsis Pompei manibus uri."

MARKO ANEJ LUKAN: SUDBINA POMPEJEVA

(Bellum civile VIII 712-872)¹⁾

Ali prije no što će pobjednik dodirnuti pijesak Egipta, Sudbina je žurno pripravila humak Pompeju - bilo zato da ne bude bez ikakva groba, bilo zato da ne bude u boljem. Iz skrovišta je uplašen do mora dotrčao Kordo, kvestor, koji je kao nesretni suputnik s ikarske²⁾ obale Cipra, Cinirina³⁾ otoka, pratio Velikog Pompeja. Usudio se kročiti kroz tamu i potisnuvši strah osjećajem dužnog poštovanja prisilio se da tijelo, što ga je tražio usred vala, izvadi na čvrsto tlo i izvuče na obalu. Kroz guste je oblake tužni mjesec davao malo svjetla: ali obezglavljen leš jasno se razaznavao u sinjem moru. Čvrsto je obgrlio vodju boreći se s morem, a zatim shrvan velikim teretom stao očekivati valove i uz pomoć vode gurati lešinu. A kad ju je položio na suhu obalu, bacio se na Velikog Pompeja i stao liti suze po svim ranama ovako se obraćajući bogovima i tamnim zvijezdama: "Ne traži, Sudbino, tvoj Pompej skupocjeni grob, ni da gusti dim iz njegovih udova do neba nosi mirise Istoka, ni da pobožni Rimljani na svojim ramenima drže oca domovine, niti da pogrebna povorka pokazuje njegove stare trijumfe; ne traži da Forum odjekuje tužnim pjevom niti da cijela vojska spuštena oružja žalobno stupa oko lomače. Daj Pompeju prostu škrinju sirotinjskog pogreba da izmrcvareno tijelo preda nezačinjenoj⁴⁾ vatri! Neka se nadje za njega drvo i prljavi podžigač: bilo vam dosta, o višnji, što ovdje nema Kornelije da raspletenih kosa zagrlji muža i naredi podmetnuti vatru. Ona nije prisutna pri iskazivanju zadnje počasti pokajniku, nesretna žena, a tako je blizu obali!"

Tako reče mladić i izdaleka zapazi vatru kako sažiže tijelo koje su bližnji zanemarili - nitko ga nije čuvao. Odanle pograbi plamen i napol spaljeno triješće izvuče ispod udova. "Koja god da jesi, sjeno", reče, "zapuštena i nikome draga, a ipak sretnija od Pompejeve, oprosti što strana ruka remeti već složenu lomaču. Ako išta od osjećaja ostaje poslije smrti, i sama silaziš s ognja i dopuštaš ovo skvrnuće groba. I tebe je stid da goriš dok su Pompejevi ostaci razbacani posvuda".

Reče tako i njedra punih goruće žeravice poleti k tijelu što je na žalu visjelo zamalo već otplavljeno valom. Razgrne pijesak na površini i sabravši izdaleka ostatke razbijene

1) tekst prema: Lucan, *The Civil War*, tekst i prijevod, Loeb Classical Library, London 1969.

2) sporan pridjev, bez valjana tumačenja

3) legendarni vladar Cipra

4) bez mirisnih sastojina

Sic fatus plenusque sinus ardente favilla
Pervolat ad truncum, qui fluctu paene relatus
Litore pendebat. Summas dimovit harenas
Et collecta procul lacerae fragmenta carinae 755
Exigua trepidus posuit scrobe. Nobile corpus
Robora nulla premunt, nulla strue membra recumbunt:
Admotus Magnum, non subditus accipit ignis.
Ille sedens iuxta flammis "O maxime" dixit
"Ductor et Hesperii maiestas nominis una, 760
Si tibi iactatu pelagi, si funere nullo
Tristior iste rogos, manes animamque potentem
Officiis averte meis: iniuria fati
Hoc fas esse iubet; ne ponti belua quidquam,
Ne fera, ne volucres, ne saevi Caesaris ira 765
Audeat, exiguum, quantum potes, accipe flammam,
Romana succense manu. Fortuna recursus
Si det in Hesperiam, non hac in sede quiescent
Tam sacri cineres, sed te, Cornelia, Magne
Accipiet nostraque manu transfundet in urnam. 770
Interea parvo signemus litora saxo,
Ut nota sit busti, si quis placare peremptum
Forte volet plenos et reddere mortis honores,
Inveniat trunci cineres et norit harenas,
Ad quas, Magne, tuum referat caput". Haec ubi fatus 775
Excitat invalidas admoto fomite flammis.
Carpitur et lentum Magnus destillat in ignem
Tabes fovens bustum. Sed iam percusserat astra
Aurorae praemissa dies: ille ordine rupto
Funeris attonitus latebras in litore quaerit. 780
Quam metuis, demens, isto pro crimine poenam,
Quo te fama loquax omnes accepit in annos?
Condita laudabit Magni socer inpius ossa:
I modo securus veniae fassusque sepulchrum
Posce caput. Cogit pietas inponere finem 785
Officio. Semusta rapit resolutaque nondum
Ossa satis nervis et inustis plena medullis
Aequorea restinguit aqua congestaque in unum
Parva clusit humo. Tunc, ne levis aura relectos
Auferreret cineres, saxo compressit harenam, 790
Nautaque ne bustum religato fune moveret,
Inscripsit sacrum semusto stipite nomen:

ladje, položi ih drhtavom rukom u plitku jamu. To plemenito tijelo ne pritište nikakvo drvo, udovi ne počivaju ni na kakvoj uredjenoj hrpi.

Velikog Pompeja preuzima primaknuta, a ne podmetnuta vatra. Kordo, sjedeći do plamenova, kaza: "O najveći vodjo i jedina veličino rimskog imena, ako ti je ova grobna lomača žalosnija nego potucanje morem ili nikakav sprovod uopće, onda ukloni svoju upokojenu dušu i moćni duh ovoj službi što ti je iskazujem: nepravda Sudbine zahtijeva da ovo bude Pravo! Neka se ništa ne usudi ni neman morska, ni zvijer, ni ptica ni srdžba okrutnog Cezara - primi ovaj tanani plamen, sve što ti je dano! Gori užgan rimskom rukom! A dade li mi Sudbina da se vratim u Italiju, neće na ovom mjestu počivati tako svet pepeo, nego će te, Veliki Pompeju, preuzeti Kornelija i iz moje ruke presuti u urnu. A dotle ću obilježiti obalu malom stijenom, da se zna gdje je grob. Bude li tebe ubijenog slučajno tkogod htio umilostiviti i iskazati primjerenu počast, neka pronadje pepeo leša i neka prepozna žal na koji mora vratiti tvoju glavu!" Čim je to rekao, novim gorivom potakne slabašne plamenove. Vatra grabi Velikog Pompeja, i on se rastapa u nju, hraneći lomaču mesom što se raspada. Ali već je danje svjetlo što ga naprijed otposla zora potreslo zvijezde. On preplašen prekine sprovodni obred i potraži zaklon na obali. Koje li se kazne, ludo, bojiš poradi tog zločina, zbog kojeg će te govornjiva Fama pronijeti kroza sva ljeta što dolaze? Bezbožni tast će pohvaliti što si pokopao Pompejeve kosti. Idi, siguran u oprost, priznaj da si ga shranio, potraži glavu! Osjećaj dužnosti natjera ga da dovrši zadatak. Pograbljuje kosti koje se još pridržavahu mišićja, napol spaljene i pune nagorjele moždine i pogasi ih morskom vodom. Sabere ih na hrpu i pokrije s malo zemlje. Tada, da lagani povjetarac ne otkrije i raznese pepeo, postavi kamen na pijesak, i da mornar ne pomakne grob kad priveže konop, napiše napol izgorjelim kolcem: "Ovdje leži Pompej". Svidja li ti se, Sudbo, nazvati ovo Pompejevim grobom, ovo mjesto na kojem ga je Cezar više volio pokopati nego ostaviti nepokopanog¹⁾? Lakoumna ruko, zašto navaljuješ humak na Pompeja i zatvaraš sjene što lutaju? Njegovo je počivalište tamo gdje kraj zemlje pluta u naokolo razlivenom Oceanu. Rimsko ime i cijela država mjerom su njegova groba. Ako je Herkulova cijela Eta i svi vrhovi Nize prepušteni Dionizu, zašto Pompeju tek jedan kamen u Egiptu? Mogao bi imati sva polja Laga, kad njegovo ime ne bi bilo ni na kojem grumenu zemlje. Bili bismo u dvoumici i poradi straha od tvog pepela. Veliki Pompeju, ne bismo nogom zakoračili na pijesak Nila. No ako sti-

1) kao kudikamo goru osvetu

"Hic situs est Magnus." Placet hoc, Fortuna, sepulcrum
Dicere Pompei, quo condi maluit illum
Quam terra caruisse socer? Temeraria dextra, 795
Cur obicis Magno tumulum manesque vagantes
Includis? Situs est, qua terra extrema refuso
Pendet in Oceano; Romanum nomen et omne
Imperium Magno tumuli est modus; obrue saxa
Crimine plena deum. Si tota est Herculis Oete 800
Et iuga tota vacant Bromio Nyseia, quare
Unus in Aegypto Magni lapis? omnia Lagi
Arva tenere potest, si nullo caespite nomen
Haeserit. Erremus populi cinerumque tuorum,
Magne, metu, nullas Nili calcemus harenas. 805
Quod si tam sacro dignaris nomine saxum
Adde actus tantos monumentaque maxima rerum,
Adde trucis Lepidi motus Alpinaque bella
Armaque Sertori revocato consule victa
Et currus, quos egit eques, commercia tuta 810
Gentibus et pavidos Cilicas maris; adde subactam
Barbariem gentesque vagas et quidquid in Euro
Regnorum Boreaque iacet. Dic semper ab armis
Civilem repetisse togam, ter curribus actis
Contentum multos patriae donasse triumphos. 815
Quis capit haec tumulus? surgit miserabile bustum
Non ullis plenum titulis, non ordine tanto
Fastorum, solitumque legi super alta deorum
Culmina et extractos spoliis hostilibus arcus
Haud procul est ima Pompei nomen harena 820
Depressum tumulo, quod non legat advena rectus,
Quod nisi monstratum Romanus transeat hospes.
Noxia civili tellus Aegyptia fato,
Haud equidem inmerito Cumanae carmine vatis
Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora 825
Hesperius miles ripasque aestate tumentes.
Quid tibi, saeva, precer pro tanto crimine, tellus?
Vertat aquas Nilus quo nascitur orbe retentus,
Et steriles egeant hibernis imbribus agri,
Totaque in Aethiopum putres solvaris harenas 830

jenu držiš dostojnom tako svetog imena, dodaj tolika djela i najveće spomene pothvata: dodaj ustanak surovog Lepida, alpske ratove¹⁾, Sertorija prisiljenog da položi oružje pošto je već i konzul bio opozvan²⁾. I trijumfalna kola kojima je upravljao još kao vitez, osiguranje mirne razmjene medju narodima, gusare Kiličane koji se stadoše bojati mora. Dodaj potčinjenu barbarsku zemlju i nomadske narode, sve što od kraljevstava leži bilo na istoku, bilo na sjeveru. Reci da je uvijek po svršetku rata oblačio građansku togu, da je zadovoljan time što se triput vozio na trijumfalnim kolima darovao domovini mnoge zaslužene trijumfe. Tà koji to grob može obuhvatiti? Diže se grob smilovanja vrijedan, bez ispisanih časti, bez tolika slijeda službi kojima je ispunio kalendar. Ime Pompeja što ga ljudi običavahu čitati na zabatima zdanja posvećenih bogovima - to ime tek neznatno se diže iznad pijeska i tako je nisko utisnuto u grobu da ga, stojeći uspravno, namjernik ne može pročitati, a putnik iz Rima prošao bi mimo ako mu ga izričito ne bi pokazali.

Zemljo egipatska, kriva za sudbinu građanskih ratova, nije bezrazložno upozorila rimskog vojnika pjesma Sibile iz Kuma da ne dodiruje ušće Nila i obale što poplavljuju ljeti! Koje bih ti prokletstvo mogao zaželjeti zbog takva zločina, zemljo! Neka Nil okrene svoje vode, zaustavljen ondje gdje izvire, i neka jalova polja oskudijevaju zimskom kišom! Raspala se sva u gnjili pijesak poput onog etiopskog! Mi smo u rimske hramove uveli tvoju Izidu i pse-polubogove, tvoje čegrtaljke što zovu na jadovanje i Ozirisa, za kojeg ti svojim naricanjem posvjedočuješ da je smrtan. Ti, Egipte, naše umrle držiš u prašini! I ti, Rime, mada si dao hramove okrutnom tiraninu,³⁾ još uvijek nisi zatražio pepeo Pompejev! Sjena vodje još uvijek počiva u progonstvu. Ako se prvi naraštaj bojao prijetnji pobjednika, daj bar sada prihvati kosti tvojeg Velikog Pompeja - ako još uvijek počivaju u mrskoj zemlji neatplavljene valovima. Ta tko će se bojati groba ili tko će se ustezati da prenese sjenu vrijednu štovanja? O da mi Rim naredi taj zločin i da ushtjedne poslužiti se za to mojim krilom! Sretan, presretan bih bio kad bi mi pošto za rukom otkopati i prenijeti posmrtnu ostatku u Italiju, kad bi mi uspjelo oskvrnuti takav grob vojskovođe!

1) ustanak Lepida, konzula 78. protiv senata, neposredno poslije Suline smrti. Pokušao pobuniti trupe Cisalpinske Galije, otuda Alpina bella. Svladali ga Katul i Pompej.

2) poznata pobuna u Hispaniji 79-72. Poslije neuspjeha konzula Metela Pija tamo je upućen Pompej

3) Cezaru

Nos in templa tuam Romana recepimus Isim
Semideosque canes et sinistra iubentia luctus
Et, quem tu plangens hominem testaris, Osirim:
Tu nostros, Aegypte, tenes, in pulvere manes.
Tu quoque, cum saevo dederis iam templa tyranno, 835
Nondum Pompei cineres, o Roma, petisti;
Exul adhuc iacet umbra ducis. Si saecula prima
Victoris timuere minas, nunc excipe saltem
Ossa tui Magni, si nondum subruta fluctu
Invisa tellure sedent. Quis busta timebit, 840
Quis sacris dignam movisse verebitur umbram?
Imperet hoc nobis utinam scelus et velit uti
Nostro Roma sinu: satis o nimiumque beatus,
Si mihi contingat manes transferre revolsos
Ausoniam, si tale ducis violare sepulchrum. 845
Forsitan, aut sulco sterili cum poscere finem
A superis aut Roma volet feralibus Austris,
Ignibus aut nimiis aut terrae tecta moventi,
Consilio iussuque deum transibis in urbem,
Magne, tuam, summusque feret tua busta sacerdos. 850
Nam quis ad exustam Cancro torrente Syenen
Ibit et imbrifera siccas sub Pliade Thebas
Spectator Nili, quis rubri stagna profundi
Aut Arabum portus mercis mutator Eoae,
Magne, petet, quem non tumuli venerabile saxum 855
Et cinis in summis forsitan turbatus harenis
Avertet manesque tuos placare iubebit
Et Casio praeferre Iovi? Nil ista nocebunt
Famae busta tuae: templis auroque sepultus
Vilior umbra fores. Nunc est pro numine summo 860
Hoc tumulo Fortuna iacens: augustius aris
Victoris Libyco pulsatur in aequore saxum.
Tarpeis qui saepe deis sua tura negarunt,
Inclusum Tusco venerantur caespite fulmen.
Proderit hoc olim, quod non mansura futuris 865
Ardua marmoreo surrexit pondere moles.
Pulveris exigui sparget non longa vetustas
Congeriem, bustumque cadet, mortisque peribunt
Argumenta tuae. Veniet felicior aetas,
Qua sit nulla fides saxum monstrantibus illud; 870
Atque erit Aegyptus populis fortasse nepotum
Tam mendax Magni tumulo quam Creta Tonantis.

Možda, kad Rim bude od višnjih molio konac ili neplodnosti brazda ili kužnim vjetrovima ili pretjeranoj žezi ili zemljotresu, možda ćeš po savjetu i naredbi bogova prijeći u grad, Veliki Pompeju, i vrhovni će svećenik nositi tvoje ostatke. Jer krene li tkogod u Sijenu ižeženu žarom Raka ili Tebu suhu i pod kišonosnim Plejadama bilo zato da promatra Nil ili mirne vode Crvenog mora, bilo zato da zadje u arapske luke trgujući istočnom robom - zar ga neće štovanja vrijedna grobna ploča i pepeo, možda i poremećen na površini pijeska, privući i sklonuti da ublaži tvoju dušu, da pretpostavi tebe Jupiteru Kasijskom¹⁾? Pokopan u hramu i zlatu bio bi manje vrijedan. Sudbina, ležeći u ovom grobu, napokon je vrhovno božanstvo. Uzvišeniji od Cezarovih žrtvenika je kamen što ga tuku libijski vali.

Oni što su često uskratili tamjan bogovima Kapitol a štiju mjesta koja je pogodila munja, a auguri potom ogradili. I pokazat će se dobrim jednog dana što nije podignut nikakav golem mramorni spomenik da traje zauvijek. Uskoro će vrijeme rasuti sitan grumen prašine, past će humak, izgubit će se dokazi o tvojoj smrti. Doći će sretnije doba kad nitko neće vjerovati onima što pokazuju na taj kamen. I možda će za naraštaj unuka Egipat s kazivanjem o grobu Pompeja djelovati tako lažno kao Kreta s pričom o Jupiterovu grobu.

Preveo Darko Novaković

1) po brdu Kasiju kraj Peluzija